

Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektörünün Gelişimi ve Piyasa Yapısının Analizi

Development of Participation Banking Sector in Turkey and Analysis of Market Structure

İsmail BALKAN^a

^aKütahya Dumlupınar Üniversitesi
Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Finans ve Bankacılık Bölümü,
Kütahya, Türkiye

Received: 15.01.2024

Received in revised form: 23.02.2024

Accepted: 27.02.2024

Available online: 20.03.2024

Correspondence:

İsmail BALKAN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Finans ve Bankacılık Bölümü,
Kütahya, Türkiye
ismail.balkan@dpu.edu.tr

ÖZ Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 2005 yılında yürürlüğe girmesiyle kurulan katılım bankalarının oluşturduğu piyasanın yapısı ve bu piyasada ortaya çıkan gelişmeler incelemektir. Çalışma, son dönemde yeni bankaların faaliyete geçmesiyle dikkat çeken katılım bankacılığı piyasasının yapısındaki değişimleri açıklaması sebebiyle önemlidir. Ayrıca piyasa yapısını kapsamlı bir şekilde incelemesi sebebiyle özgünlük taşımaktadır. Bu kapsamda; K-Banka Yoğunlaşma, Kapsamlı Yoğunlaşma, Herfindahl-Hirschman, Entropi, Hause, Hannah ve Kay, Rosenbluth-Hall-Tideman endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışmada 2006-2023Q3 dönemi arasındaki toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlara ilişkin yıllık verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; 2015’te Bank Asya’nın fona devri ve sonrasında kamu bankalarının piyasaya girmesi, 2018 yılında USD kurunda ani yükseliş, pandemi dönemi ve 2021 yılından sonra uygulanan farklı faiz politikaları katılım bankacılığı piyasasında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Çalışmaya göre; kamu bankalarının faaliyete geçmesi piyasadaki yoğunlaşma ve rekabet düzeyini olumlu yönde etkilemiştir. Banka sayısının artmasıyla birlikte katılım bankacılığı piyasası tam rekabet piyasasına yaklaşmıştır. Ancak piyasa oligopolistik özellikler taşımaya devam etmektedir. Ayrıca 2018 yılından itibaren katılım bankalarının daha ihtiyatlı politikalar izlediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı; piyasa yapısı; rekabet; yoğunlaşma

ABSTRACT The purpose of this study is to examine the structure of the market created by participation banks established in Turkey after the Banking Law No. 5411 came into force in 2005 and the developments that emerged in this market. The study is important because it explains the changes in the structure of the participation banking market, which has attracted attention recently with the launch of new banks. It is also original because it examines the market structure comprehensively. In this context; K-Bank Concentration, Comprehensive Concentration, Herfindahl-Hirschman, Entropy, Hause, Hannah and Kay, Rosenbluth-Hall-Tideman indices were used. In the study, annual data on total assets, total loans and receivables, and total collected funds between the period 2006-2023Q3 were used. According to the results obtained; The transfer of Bank Asya to the fund in 2015 and the subsequent entry of public banks into the market, the sudden rise in the USD exchange rate in 2018, the pandemic period and the different interest policies implemented after 2021 have caused significant changes in the participation banking market. According to the study; The start of public banks' operations has positively affected the level of concentration and competition in the market. With the increase in the number of banks, the participation banking market has approached the perfect competition market. However, the market continues to have oligopolistic features. In addition, it has been determined that participation banks have followed more cautious policies since 2018.

Keywords: Participation banking; market structure; competition; concentration

EXTENDED ABSTRACT

The system called participation banking in Turkey is defined internationally as interest-free banking or Islamic banking. The main purpose of this study is to examine the change in the market structure in the Turkish participation banking market, especially as a result of the introduction of public banks in recent years. Another aim of the study is to explain the impact of other national and international developments on the structure of the market. In the study; K-bank concentration (CR), comprehensive concentration (CCI), Herfindahl-Hirschman (HHI), entropy (E_H), Hause (H), Hannah and Kay (HKI), Rosenbluth-Hall-Tideman (RHTI) indices were used. The study is original and important, especially because it explains the changes experienced in the participation banking market in recent years.

According to CR₂, CCI, HHI, E_H , H, HKI and RHTI values, concentration levels in the Turkish participation banking market follow a similar course between 2006 and 2013. In 2015, the concentration level in the market reached its maximum level and then there was a break in concentration. As public banks started to enter the market, the level of concentration decreased and the level of competition developed positively. The decrease in CR₂, CCI, HHI, H and RHTI values after 2015, the increase in E_H and HKI values explains this situation. For example, in the period from 2015 to September 2023, the HHI value decreased by 37.1% in total assets, 36.9% in total loans and receivables, and 38% in total collected funds. In addition, from 2006, the beginning of the data set, to September 2023, the HHI value decreased by 21.3% in total assets, 19.9% in total loans and receivables, and 21.7% in total collected funds.

According to HHI values, the area with the highest concentration before the concentration peak in the market in 2015 was generally in total loans and receivables. After the break in 2015, the decrease in concentration for total loans and receivables occurred more rapidly. As of 2022, the concentration in total loans and receivables started to increase again. The rapid decline in concentration in total loans and receivables between 2015 and 2022 shows that competition is more intense in this field. As of September 2023, the least concentration is in the total funds collected. This shows that the highest competition is experienced in the total funds collected.

According to HKI, where the effect of new banks entering the market, consolidation or exiting the market is observed, the α value was increased in the study (for $\alpha = 0.15$, $\alpha = 5$ and $\alpha = 2$) but the index values decreased. This situation shows that new banks entering the market (public banks) have a share below the market average. In addition, the increase in the number of banks in the market has reduced the concentration in the market and enabled the market to transition to a more competitive structure. It is expected that the quality of products and services in the market will improve in parallel with the increase in competition.

Another important result obtained in the study is that participation banks preferred more cautious policies after 2018. After 2018, participation banks gave more importance to liquidity. In the period between 2006 and 2018, total loans and receivables and total collected funds took similar values, and after 2018, total collected funds started to take higher values.

According to the index values used in the study, the Turkish participation banking market still has the characteristics of an oligopoly market. This result is similar to the literature on the market structure of the banking sector.

Günümüzde finansal piyasaların büyük çoğunluğunun faiz esasına göre işleyen kurumlar ve ürünler üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu durum faiz kavramından uzak duran bireylerin finansal sistemin dışında kalmasına sebep olmaktadır. Katılım bankaları faizsiz çalışma esasına dayalı yapısıyla bu bireylerin ve onların tasarruflarının finansal piyasalara kazandırılmasında önemli kurumlardandır.

Katılım bankacılığının ekonomik açıdan birçok faydası bulunmaktadır. En önemli katkılarından biri finansal sistemin dışında kalan yastıkaltı şeklindeki tasarrufların sisteme kazandırılmasıdır. Katılım bankacılığının diğer ekonomik katkıları; ortaklık yapısıyla tasarruf sahiplerinin gelir elde etmesi, ekonomide gelir dağılımının iyileşmesi, reel sektöre doğrudan sermaye desteği sağlanarak üretim ve milli gelirin artırılması, yeni istihdam olanakları oluşturması ve kamunun ilave vergi geliri elde etmesi şeklinde sıralanabilir.¹

Türkiye’de katılım bankacılığı (participating banking) olarak adlandırılan sistem uluslararası düzeyde faizsiz bankacılık (interest-free banking) veya İslami bankacılık (islamic banking) şeklinde tanımlanmaktadır.² Katılım bankaları İslam dininin faiz yasağı doğrultusunda faizsiz bankacılık prensibiyle faali-

¹ Nalân Ece, “Dünya’da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi”. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 2011, sy. 25, s.4.

² Mesut Doğan, “Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2013, sy.2, s.176.

yette bulunan kuruluşlardır. Katılım bankacılığında her para hareketi bir ortaklığa dayanmaktadır. Örneğin gelir, kâr-zarar (müşareke) veya emek-sermaye ortaklığına (mudarebe) göre pay edilmektedir.³

İslami bankacılığın dünyadaki gelişimi açısından ABD, Malezya ve İngiltere dikkat çeken ülkelerdendir. ABD, dünyanın en büyük ekonomisi olarak İslami finans kapsamındaki gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Müslüman nüfusun azınlıkta kalmasına rağmen geliştirilen İslami endeksler ve yatırım fonları aracılığıyla ABD’de milyarlarca dolarlık finansal işlemler gerçekleştirilmektedir.⁴ Malezya, İslami finansın gelişiminde öncü ülkelerdendir. Müslüman nüfusun çoğunlukta olması ve iktisadi faaliyetlerdeki İslami hassasiyetlerin yoğunluğu sebebiyle İslami finans Malezya’da önemli düzeyde gelişmiştir.⁵ Örneğin 2002 yılında gerçekleştirilen uluslararası sukuk ihracıyla Malezya uluslararası sukuk piyasasının gelişimine öncülük etmiştir.⁶ İngiltere ise İslami finans açısından Avrupa’da öncü ülkedir. Japonya ve ABD piyasaları arasındaki coğrafi konumu, saat farkı avantajı ve Londra finans merkezinin tanınırlığı sebebiyle İngiltere uluslararası İslami finans piyasasının önemli bir cazibe merkezidir.⁷ Aynı zamanda İngiltere’de hükümet İslami yatırımlar kapsamında küresel merkezi konumlarını sağlamlaştırmak amacıyla İslami finansı destekleyeceğini taahhüt etmiştir.⁸

Türkiye’de milyarlarca Amerikan doları yastıkaltı fonun bulunduğu iddia edilmektedir.⁹ Bu yastıkaltı fonun ekonomiye kazandırılmasında Türkiye’de katılım bankalarının varlığı ve gelişimi büyük önem taşımaktadır. Nitekim son yıllarda kamunun da katılım bankacılığı piyasasına ilgisi artmış, birçok kamu sermayeli katılım bankası faaliyete geçmiştir.

Türkiye’de katılım bankacılığı piyasasında kamu sermayeli bankaların faaliyete geçmesi piyasanın yapısını değiştirmiştir. Bir piyasanın yapısının belirlenmesinde ve rekabeti engelleyici faaliyetlerin tespit edilmesinde yoğunlaşma kavramından yararlanılmaktadır.¹⁰ Yoğunlaşma, bir piyasanın yapısını ölçmede kullanılan araçlardan biridir. Yoğunlaşma aynı zamanda piyasaya yeni katılımcıların girişinde veya piyasa içerisinde olası birleşmelerin sonrasında rekabeti korumak ve güçlendirmek amacıyla kamu otoritesince kullanılmaktadır.¹¹ Bir piyasada yoğunlaşma seviyesinin yükselmesi söz konusu piyasanın rekabetçi yapıdan uzaklaştığını ve monopolistik bir yapıya yaklaştığını ifade eder. Aksine yoğunlaşmanın azalması söz konusu piyasada piyasa payı birbirine yakın çok sayıda kuruluşun bulunduğu işaretidir. Bir piyasada yoğunlaşmanın azalması söz konusu piyasanın atomistik bir yapı sergileyerek tam rekabet piyasasına yaklaştığını gösterir.

³ R. Ahmet Albayrak ve Şerafettin Özsoy, “Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar ve Piyasalar”. Ed. Şakir Görmüş, R. Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı (ss.78-99) içinde*. TKBB Yayınları. 2019, s.84.

⁴ Andrew M. Metcalf ve Isam Salah, "United States: Progress and Challenges", (Ed.) Sasikala Thiagaraja, Andrew Morgan, Andrew Tebbutt, Geraldine Chan, *The Islamic Finance Handbook*, 2014, Singapore: Wiley, s.550.

⁵ Fatih Güçlü ve Metin Kılıç, “İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya’da Gelişimi”, *Journal of Management and Economics Research*, 2019, c.17, sy.3, s.286.

⁶ Islamic Financial Services Board, "Islamic Financial Services Industry Stability Report 2015", https://www.ifsb.org/wp-content/uploads/2023/10/Islamic-Financial-Services-Industry-Stability-Report-2015_En-1.pdf (20.02.2024).

⁷ Zamir Iqbal ve Abbas Mirakhor, “An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice”, *John Wiley & Sons*. 2011, s.18.

Rodney Wilson, “Challenges and Opportunities For Islamic Banking and Finance in The West: The United Kingdom Experience”, *Thunderbird International Business Review*, c.41, sy.4-5, s.421.

⁸ Umair Riaz, Bruce Burton, ve Lissa Monk, “Perceptions on The Accessibility of Islamic Banking in The UK—Challenges, Opportunities and Divergence in Opinion”, *Accounting Forum*, 2017, c.41, sy.4, s. 353.

⁹ Server Demirci, Selahattin Güriş vdğr., “Türkiye’de “Yastık Altı” Altın: Bir Uygulama”, *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 2022, sy.36, s.77.

Gizem Uzuner, “Türkiye’de Yastık Altında 310 Milyar Dolar Var.” <https://www.bloomberght.com/yorum/gizem-uzuner/2271523-turkiye-de-yastik-altinda-310-milyar-dolar-var> (03.03.2022).

TRTHaber, “Rafinerilerde “Yastıkaltı Altın” Seferberliği”, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/rafinerilerde-yastikalti-altin-seferberligi-657679.html> (26.05.2022).

¹⁰ Gökhan Özdamar, “Reel Döviz Kurları Ekseninde İhracatı Etkileyen Faktörler ve Rekabet Gücü: Türkiye Otomotiv Sanayisi Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2010, s.64.

¹¹ OECD, “Market Concentration”, *OECD Issues Paper*, DAF/COMP/WD(2018)46, 2018, s.4.

Bir piyasada yoğunlaşma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan birçok istatistiki yöntem bulunmaktadır.¹² Bu yöntemlerden bankacılık sektörü için en sık kullanılanları K-Banka Yoğunlaşma Endeksi (CR_k) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI)'dir. Ayrıca kullanılan diğer endekslerin birçoğu da bu endekslerden yararlanarak geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın başlıca amacı Türk katılım bankacılığı piyasasında özellikle son yıllarda kamu bankalarının faaliyete geçmesi sonucu piyasa yapısındaki değişimi incelemektir. Ulusal ve uluslararası diğer gelişmelerin piyasanın yapısına olan etkisini açıklamak çalışmanın diğer amaçlarındandır. Çalışmada; K-banka yoğunlaşma, kapsamlı yoğunlaşma, Herfindahl-Hirschman, entropi, Hause, Hannah ve Kay, Rosenbluth-Hall-Tideman endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışma, özellikle son yıllarda katılım bankacılığı piyasasında yaşanan değişimleri açıklamaya sebebiyle özgünlük taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk katılım bankacılığı piyasasının tarihsel gelişimi ve piyasanın genel görünümü açıklanacaktır. Üçüncü bölümde konuya ilişkin bir literatür taramasına, dördüncü bölümde çalışmanın uygulama bölümünde yararlanılan endekslerin tanıtımına, beşinci bölümde söz konusu endekslerden yararlanılarak Türk katılım bankacılığı piyasasının yoğunlaşma düzeyi ve piyasa yapısına, altıncı bölümde ise çalışmanın sonuçlarına ilişkin bir tartışmaya yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünde sonuç ve öneriler aktarılacaktır.

TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞININ TARİHÇESİ VE PİYASANIN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de katılım bankacılığının tarihi 1970'li yıllara dayanmaktadır. Bu dönemden itibaren faizsiz bankacılığa ilişkin uluslararası çalışmaların tercüme edilmeye başlanması bu finansal sisteme ilgiyi artırmıştır.¹³ Ayrıca 1970'li yıllarda kamu; dini hassasiyetleri olan tasarruf sahibi kesimi finansal sisteme kazandırmak, İslam coğrafyasından sermaye çekebilmek, özellikle KOBİ segmentindeki üretim odaklı işletmelere finansman desteği sağlamak amacıyla bazı çalışmalar yürütmüştür. Tüm bu amaçlar doğrultusunda kamu sermayesi ile 27 Kasım 1975 tarih ve 13 Sayılı KHK ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) kurulmuştur. Bu dönemde bir kalkınma ve yatırım bankası statüsünde kurulan DESİYAB, 1988 ve 2018 yılındaki gelişmelerle günümüzde de faaliyette bulunan Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası'na dönüşmüştür. DESİYAB, ilk kurulduğu dönemlerde faizsiz bankacılığa ilişkin uygulamalarıyla (kâr-zarar ortaklığı vb.) günümüz Türk katılım bankacılığı piyasasına önemli pratikler kazandırmıştır.¹⁴

1980'li yıllarda yaşanan liberalleşme ve dışa açık politikaların sonucu Türkiye'de yabancı sermayeye ihtiyaç artmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye başta kurucu ortaklarından olduğu Suudi Arabistan merkezli İslam Kalkınma Bankası olmak üzere Ortadoğu coğrafyasındaki kuruluşlardan yabancı sermaye çekebilmek amacıyla bazı çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda 16 Aralık 1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile özel finans kurumu (ÖFK) adı altında yeni finansal kuruluşların kurulmasına izin verilmiştir. Bu karara takiben 1984 yılında Türkiye'de ilk ÖFK'ler olan Faisal Finans Kurumu A.Ş.

¹² Necat Coşkun, Hakan Naim Ardor vdğr., "Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi". *Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, 2012, s.44-46.

¹³ Mohammad Uzair, *An Outline of Interestless Banking*, Raihan Publications, 1955, s.15.

Rıdvan Ok ve Abdulkadir Atar, "Türkiye'de İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında Yapılmış Akademik Çalışmalar İle Katılım Bankalarının Gelişimi Arasındaki İlişki", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, c.4, sy.4, s.505.

¹⁴ Mustafa Canbaz, "Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Gelişimi", Ed. Feridun Kaya, *Bankacılık Giriş ve İlkeleri (ss.149-181)(5. bs.) içinde*, Beta Yayınları, 2014, s.165.

ve Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur. Böylelikle Türkiye faizsiz bankacılık ilkele-riyle çalışan yeni bir finansal model ile tanışmıştır.

ÖFK'lerin Türkiye'de ortaya çıkması, konvansiyonel bankaların yaptığı standart mevduat toplama ve bu fonları kredi olarak satmanın yanı sıra vermiş oldukları hizmetlerle finansal sistemin genişlemesi-ne ve derinleşmesine önemli katkılar sunmuştur. Ayrıca ÖFK'lerin özellikle üretim yapan kuruluşları fonlaması, aşırı kâr olgusuyla hareket etmemeleri, insana zarar vermeyecek nitelikte fon kullandırması (karz-ı hasen gibi) finansal piyasaların istikrarına olumlu katkılar sunmuştur.

1995 yılında kurulan İhlas Finans A.Ş.'nin Şubat 2001 Bankacılık Krizi döneminde faaliyetlerinin durdurulması ÖFK'lerin hukuki yapısını tartışmaya açmıştır. Çünkü banka ünvanına sahip olmayan bu kuruluşlar o dönemde yürürlükte bulunan 4389 sayılı Bankacılık Kanunu'na istinaden faaliyette bulun-muştur. Bu tartışmalar halen yürürlükte olan 11 Kasım 2005 tarihli ve 5411 nolu Bankacılık Kanunu ile aşılmıştır. Yeni bankacılık kanunu ile Türkiye'de ÖFK'lerin katılım bankalarına dönüştürülmesi ve do-layısıyla banka ünvanı ile faaliyette bulunması kararlaştırılmıştır. ÖFK'lerin birer bankaya dönüştürül-mesi bankacılık sektörü içerisinde ortaya çıkabilecek özellikle denetim ve düzenleme gibi hususlarda yetkili kamu merciinin kim olacağı tartışmalarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Yeni adıyla katılım bankaları Türkiye'de faaliyette bulunan diğer tüm bankalar gibi tartışmasız bir biçimde Bankacılık Dü-zenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) yetki alanına girmiştir.

2008 küresel finansal krizi döneminde İslami esaslar doğrultusunda faaliyette bulunan özellikle küçük ve orta ölçekli bankaların (Türkiye'de katılım bankaları) göstermiş olduğu finansal başarı fa-izsiz bankacılık kavramına olan ilgiyi arttırmıştır.¹⁵ Türkiye'de de özellikle kamu kesiminin katılım bankacılığına olan ilgisi artmış yeni kamu sermayeli katılım bankaları faaliyete geçmiştir. Ayrıca Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin BDDK'nin 29 Mayıs 2015 tarihli ve 6318 sayılı karar ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi yeni kamu sermayeli katılım bankalarının kurulmasını te-tiklemiştir.

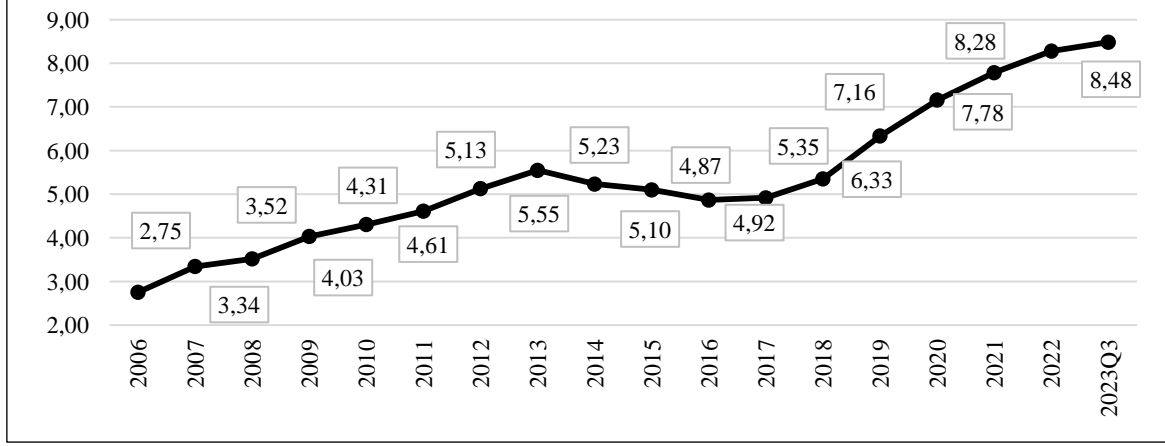
Kamu sermayeli bankalar olarak 2015 yılında Türkiye'de Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ve Ziraat Katı-lım Bankası A.Ş., 2019 yılında ise Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. faaliyete geçmiştir. Bu süreçte Halkbank A.Ş. katılım bankası olarak faaliyette bulunmak amacıyla BDDK'den kuruluş izni almış, ancak 2015 yılında faaliyet iznini almaktan vazgeçmiştir. 2021 yılında çıkarılan 31704 sayılı "Dijital Bankaların Faaliyet Esasları ile Servis Modeli Bankacılığı Hakkında Yönetmelik" ile Türkiye'de dijital bankaların (şubesiz banka) kurulmasının önü açılmış ve ilk banka örnekleri katılım bankacılığı sektöründe ortaya çıkmıştır. Yayınlanan yönetmelik sonrasında faaliyet izni alan dijital bankalar ise sırasıyla Mart 2023'te kurulan Hayat Finans Katılım Bankası A.Ş. ve T.O.M Katılım Bankası A.Ş.'dir.

Günümüzde Türk bankacılık sektörünü katılım bankaları, mevduat bankaları ile kalkınma ve yatı-rım bankaları oluşturmaktadır. Bir alt piyasa şeklindeki Türk katılım bankacılığı piyasası ise sekiz ban-kadan oluşmaktadır. Bu bankaların üç tanesi kamu sermayeli, diğerleri ise özel sermayelidir. Son yıllarda Türk katılım bankacılığı piyasasında kamu bankalarının sayısının artması Türk katılım bankacılığı piya-sasının Türk bankacılık sektörü içerisindeki payının artmasını sağlamıştır. Grafik 1'e göre katılım banka-

¹⁵ Faisal Alqahtani ve David G. Mayes, "Financial Stability of Islamic Banking and The Global Financial Crisis: Evidence From The Gulf Cooperation Council", *Economic Systems*, 2018, c.42, sy.2, s.346.

Ali Said, "Efficiency in Islamic Banking During A Financial Crisis-An Empirical Analysis of Forty-Seven Banks", *Journal of Applied Finance & Banking*, 2012, 2(3), s.163.

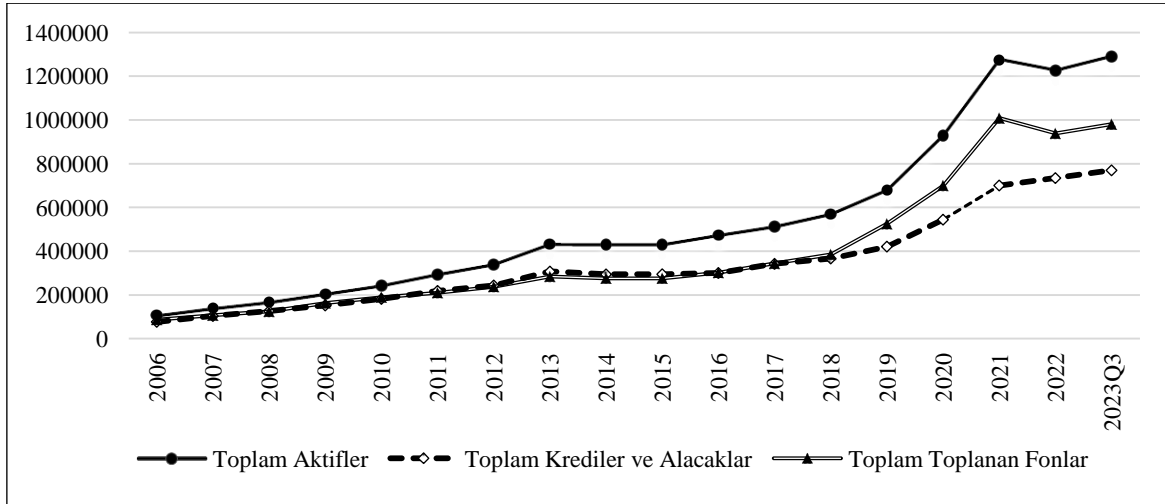
cılığı sektörü uzun dönemde bankacılık sektörü içerisinde payı artmıştır. Bu oran Eylül 2023 itibarıyla %8,48'e ulaşmıştır.¹⁶

GRAFİK 1: Aktif Toplamı Olarak Katılım Bankalarının Türk Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payı (%).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bir alt piyasa türündeki katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içerisindeki payının yıllar itibarıyla artışı katılım bankacılığına olan ilginin önemli bir göstergesidir. Seçilmiş göstergelerle katılım bankacılığının başlangıçtan günümüze gelişimi Grafik 2'de gösterilmiştir. Grafik 2'de yer alan değerler seçilmiş göstergelerin yıllık TÜFE'ye bölünmesiyle elde edilmiştir.

GRAFİK 2: Seçilmiş Göstergelerle Türk Katılım Bankacılığı Sektörünün Gelişimi (Reel, Bin TL).

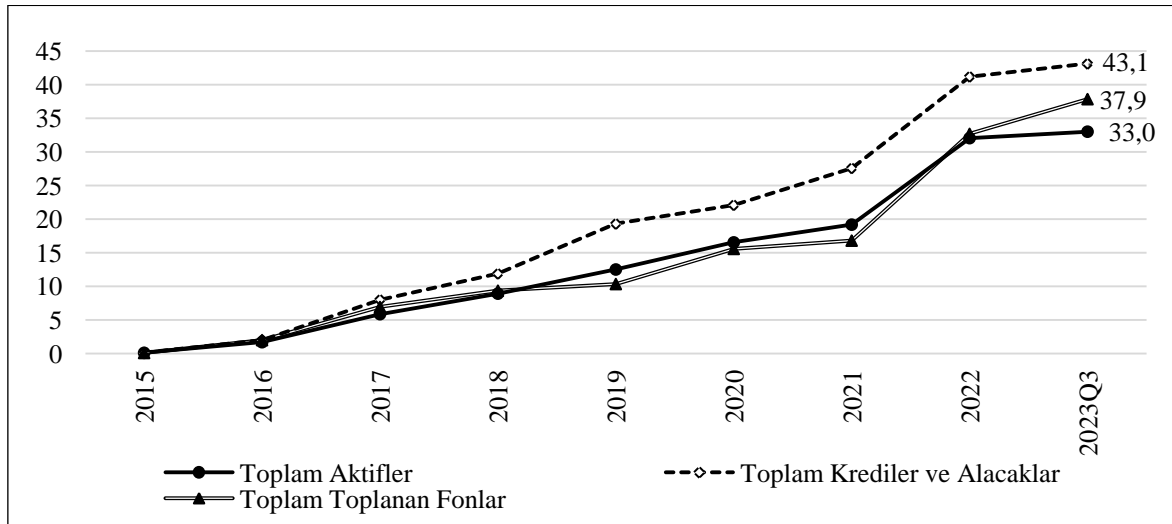
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2'ye göre katılım bankacılığı sektöründe reel olarak uzun dönemde toplam aktif, toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlar artmıştır. Özellikle 2008 küresel finansal kriz döneminde

¹⁶ BDDK, "Aylık Bankacılık Sektörü Verileri", [https://www.bddk.org.tr/BultenAylık\(27.12.2023\)](https://www.bddk.org.tr/BultenAylık(27.12.2023)).

ciddi bir değişikliğin gözlenmemesi dikkat çekicidir. Bir diğer önemli husus toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonların genellikle beraber hareket etmesidir. Ancak 2018 yılından itibaren katılım bankalarının daha ihtiyatlı politikaları tercih etmeye başladığı görülmektedir. 2018 ve sonrası dönemde toplam toplanan fonlar toplam krediler ve alacaklara göre daha yüksek değerler almaktadır. İhtiyatlılığa daha fazla önem verilen bu dönemde Temmuz 2018'de yaşanan ani kur atağı, Covid-19 pandemisi, 2021 yılından sonra uygulanan farklı politika faizi uygulamaları kaynaklı enflasyon dikkat çekici yerel ve uluslararası ekonomik gelişmelerdir. Ayrıca 2021 yılından sonra katılım bankacılığında reel büyümenin yavaşladığı dikkat çekmektedir.

Kamu sermayeli bankalar 2015 yılı itibarıyla katılım bankacılığı piyasasında yer almaya başlamıştır. Günümüz itibarıyla üç adet kamu sermayeli katılım bankası faaliyetlerine devam etmektedir. Kamu bankalarının pazar payı olarak katılım bankacılığı piyasasındaki oranı 2015 yılından itibaren sürekli artış göstermektedir (Grafik 3). Kamu sermayeli katılım bankaları toplam krediler ve alacaklarda Eylül 2023 itibarıyla %43,1 pazar payına ulaşmıştır. Bu durum kamu sermayeli bankaların özel sermayeli bankalara kıyasla daha agresif bir satış politikası izlediğini göstermektedir. Kamu sermayeli katılım bankalarının toplam toplanan fonlarda pazar payı oranı %37,9, toplam aktiflerde ise %33,0 olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK 3: Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Kamu Bankalarının Pazar Payının Gelişimi (%).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılım bankacılığının gelişmesi ve finansal sistem içerisindeki payının artması tartışılması gereken konulardandır. Özellikle üretim odaklı işletmelere fon sağlaması nedeniyle katılım bankalarının uzun dönemde Türkiye ekonomisine olumlu katkılar sunması beklenmektedir.¹⁷ Ayrıca aşırı belirsizliği yasaklayan (gharar) bir faaliyet yapısına sahip İslami bankaların 2008 küresel finansal krizi dönemindeki başarısı bu bankalara olan ilgiyi artırmıştır. Bu sebeplerle finansal ve ekonomik istikrar açısından katılım bankacılığı piyasasının gelişimi bankacılık otoriteleri tarafından sürekli takip edilmektedir.¹⁸

¹⁷ Osman Nuri Aras ve Mustafa Öztürk, "Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2011, c.3, sy.2, s.178.

¹⁸ Münür Yayla, "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Rekabet", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 2007, c.1, sy.1, s.36

LİTERATÜR TARAMASI

Bankacılık sektöründe rekabet düzeyinden ve yoğunlaşmadan yararlanarak piyasa yapısının incelenmesi birçok akademik çalışmaya konu olmuştur. Yapılan çalışmalardan başlıcaları Tablo 1’de kronolojik bir şekilde sıralanmış ve çalışmaların elde edilen sonuçları açıklanmıştır.

TABLO 1: Literatür özeti.

Yazar(lar)	Dönem	Yöntem	Sonuçlar
Bikker ve Haaf (2002)	1988-1998	Panzar-Rosse modeli	20 OECD ülkesinin bankacılık sektörlerinin incelendiği çalışmada monopolcü rekabet piyasasının varlığı tespit edilmiştir.
Berger vdğr. (2003)	-	Panzar-Rosse modeli	Çalışmada bankacılık sektöründe ortaya çıkan yoğunlaşmanın, rekabete, piyasa mekanizmasına, piyasa katılımcılarına olan etkisi teorik bir çerçevede tartışılmıştır.
Bashir (2007)	1998-2003	-	Çalışmada 12 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinin katılım bankacılığı sektörü incelenmiştir. Çalışmada katılım bankalarının mevduat bankalarına oranla kârlılık oranlarının ve rekabet avantajının daha düşük kaldığı tespit edilmiştir.
Yayla (2007)	1995-2005	Statik Yoğunlaşma Endeksleri, Hakimiyet ve Farklılık Endeksleri	Çalışmada Türkiye’deki mevduat bankalarının piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi incelenmiştir. Çalışmaya göre son dönemde mali bünyeleri bozulan bankaların sistemden çıkması ve yaşanan konsolidasyonlar sebebiyle yoğunlaşma artmaktadır.
Verhoef (2009)	1970-2007	HHI	Çalışmada Güney Afrika bankacılık sektörü incelenmiştir. Çalışmada Güney Afrika bankacılık sektöründe oligopolistik bir yapının hâkim olduğu açıklanmıştır.
Coşkun vdğr. (2012)	1999-2010	Yapısal ve yapısal olmayan yöntemler	Kitap şeklinde yayımlanan bu kapsamlı çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan mevduat bankalarının aktif büyüklükler, toplam toplanan fonlar ile toplam kullanılan kredilere ilişkin verileri kullanarak piyasanın rekabet ve yoğunlaşma düzeyi incelenmektedir.
Aysan vdğr. (2013)	2001-2013	Panzar-Rosse modeli	Çalışmada Türk katılım bankacılığı sektöründe rekabet koşulları incelenmektedir. Çalışmaya göre, yapılan yasal düzenlemeler sonrasında piyasada daha tekeli bir yapı ortaya çıkmaktadır.
Kuzucu (2015)	2000-2012	Panzar-Rosse modeli	Çalışmada Türkiye’deki ticari bankalar arasında aktif büyüklükler dikkate alınarak rekabet ve yoğunlaşma incelenmektedir. Çalışmaya göre, ticari bankalar arasında 2000-2011 yılları arasında monopolcü rekabet, 2012 yılında ise tam rekabet piyasası koşulları geçerlidir.
Mulyaningsih vdğr. (2015)	1980-2010	Panzar-Rosse modeli	Çalışmada Endonezya bankacılık sektörü incelenmiştir. Çalışmaya göre piyasadaki yabancı sermayeli bankaların ulusal sermayeli bankalara oranla daha rekabetçi olduğu tespit edilmiştir.
Balkan ve Şen (2016)	2006-2015	HHI, CR _k , Entropi Endeksi, Hause Endeksi, Hannah ve Kay Endeksi	Çalışmada Türk katılım bankacılığı piyasası incelenmiştir. Çalışmaya göre 2015 yılında Türk katılım bankacılığı sektörünün piyasa yapısı bozulmuştur.
Serel ve Akşehirli (2020)	1999-2019	HHI, CR _k	Çalışmada Türk mevduat bankalarının oluşturduğu piyasa incelenmiştir. Çalışmaya göre Türkiye’deki mevduat bankacılığı piyasasında ağırlıklı olarak zayıf oligopol şartları geçerlidir.
Başaran ve İldrır (2021)	2003-2018	Panzar-Rosse modeli	Çalışmada 2008 küresel finansal krizinin Türk mevduat bankacılığı piyasasının yapısına etkisi incelenmiştir. Çalışmaya göre, kriz piyasanın rekabetçi yapısını olumsuz etkilemiştir.

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma ve piyasa yapısını inceleyen çalışmaların özellikle Panzar-Rosse modelini veya yapısal yöntemler kapsamındaki endekslerden yararlandığı görülmektedir. Söz konusu yöntemler ilgili piyasanın hangi aksak rekabet türüne sahip olduğu noktasında bilgiler vermektedir. Literatürde bankacılık sektörüne ilişkin çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre bankacılık sektörleri genellikle monopolcü rekabet veya oligopol piyasası özellikleri taşımaktadır.

VERİ VE YÖNTEM

Türkiye’de katılım bankacılığı piyasasında 8 banka bulunmaktadır. Bu bankaların ikisi 2023 yılı içerisinde faaliyet izni almıştır. Bu bankalara ilişkin finansal tabloların henüz kamuoyu ile paylaşılması sebebiyle ilgili bankalar analiz kapsamına alınmamıştır. Araştırmada Tük katılım bankacılığı piyasasında yer alan 6 bankanın *toplam aktifler*, *toplam krediler ve alacaklar* ile *toplam toplanan fonlara* ilişkin verilerinden yararlanılarak veri seti oluşturulmuştur. Bu kapsamda Aralık 2006’dan başlayarak 2022 yılına kadar yıl sonu verilerinden, 2023 yılı için ise en son kamuya açıklanan eylül ayı verisinden yararlanılmıştır. Bu şekilde toplamda 18 döneme ilişkin veri seti oluşturulmuştur. Bu değişkenlere ilişkin veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun kurumsal internet sayfasından elde edilmiştir.¹⁹ Araştırmada Türk Katılım Bankacılığı piyasasının rekabet yapısını ve yoğunlaşma düzeyini açıklamak amacıyla ilgili veri seti yapısal yöntemler kapsamındaki bazı endeksler aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmada kullanılan endeksler sırasıyla aşağıda açıklanmıştır. Endekslerde yer alan S_i değeri i bankasının ilgili değişkene ilişkin piyasa payını temsil etmektedir.

K-BANKA YOĞUNLAŞMA ENDEKSİ (CR_k)

K-banka yoğunlaşma endeksi piyasada sırasıyla en yüksek paya sahip (k) kadar bankanın piyasadaki payını ölçmek amacıyla kullanılır. Buradaki (k) değeri genellikle isteğe bağlı seçilmektedir. Örneğin endeks CR_2 , CR_3 , CR_5 şeklinde hesaplanmaktadır. K-banka yoğunlaşma endeksi n kadar bankanın yer aldığı bir piyasada büyük sektör payına sahip bankaların sektördeki ağırlığını açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. Eğer piyasa tek bir bankadan oluşuyorsa endeks değeri bire eşittir. Bu endeksin hesaplanma yöntemi 1 nolu denklemde açıklanmıştır.²⁰

$$CR_k = \sum_{i=1}^n S_i \quad 0 < CR_k \leq 1 \quad (1)$$

KAPSAMLI YOĞUNLAŞMA ENDEKSİ (CCI)

Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI) her bir bankanın piyasa payını diğer bankaların piyasa payları toplamı ile ağırlıklandırmaktadır. CCI’de uygulanan bu ağırlıklandırma işlemi ile endeks değerinin küçük bankaların piyasa payındaki değişimlere olan duyarlılığı arttırılmıştır. CCI değeri sıfır ile bir arasında değerler almaktadır. Piyasa eğer monopolistik bir yapıya yaklaşıyorsa endeks değeri bire, atomistik bir yapı sergileyerek tam rekabet piyasasına yaklaşıyorsa sıfıra yaklaşmaktadır. Bu endeksin hesaplanma şekli 2 nolu denklemde açıklanmıştır.²¹

$$CCI = S_1 + \sum_{i=2}^n S_i^2 (1 + (1 - S_i)) \quad 0 \leq CCI \leq 1 \quad (2)$$

¹⁹ BDDK, Aylık Bankacılık Sektörü Verileri.

²⁰ Jacob A. Bikker, Katharina Haaf, “Measures of Competition and Concentration in The Banking Industry: A Review of The Literature”, *Economic and Financial Modelling*, 2002, Summer, s.6-7.

²¹ Janos Horvath, “Suggestion for A Comprehensive Measure of Concentration”, *Southern Economic Journal*, 1970, c.36, sy.4, s.446.

HERFİNDAHL-HİRSCHMAN ENDEKSİ (HHI)

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) piyasada yer alan n tane bankanın sektör paylarının karelerinin toplamından oluşmaktadır. Bu endeksin değeri 0 ile 10000 arasında yer almaktadır. Söz konusu piyasa için HHI değeri; sifıra yaklaştıkça tam rekabet piyasasını, 1000 ile 1200 arasında monopolcü rekabet piyasasını, 1200 değerinin üzerinde oligopol piyasasını, 10000 değerine yaklaştığında ise monopol piyasasını işaret etmektedir.²² Diğer birçok endeksin de temelini oluşturan HHI'nin hesaplanma yöntemi 3 nolu denklemde açıklanmıştır.

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad 0 < HHI \leq 10000 \quad (3)$$

ENTROPİ ENDEKSİ (E_H)

Entropi Endeksi (E_H) değeri piyasadaki yoğunlaşma düzeyiyle ters yönlü gelişmektedir. Piyasada n tane bankanın olduğu varsayımı altında endeks değeri 0 ile log₂n arasında yer almaktadır. Endeks değerinin sifıra yaklaşması söz konusu piyasada yoğunlaşmanın arttığının göstergesidir. Diğer ifade ile söz konusu piyasa monopol piyasası özelliklerini yansıtmaya başlamaktadır. Endeks değerinin log₂n değerine yaklaşması ise piyasada yoğunlaşmanın azaldığının ve piyasa payı birbirine yakın çok sayıda bankanın bulunduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile söz konusu piyasa tam rekabet piyasası özelliklerini taşımaya başlamaktadır.²³ E_H'ın hesaplanma yöntemi 4 nolu denklemde açıklanmıştır.

$$E_H = - \sum_{i=1}^n S_i \log_2 S_i \quad 0 \leq E_H \leq \log_2 n \quad (4)$$

HAUSE ENDEKSİ (H)

HHI'den yararlanılarak geliştirilen Hause Endeksi (H) sifıra yaklaştıkça ilgili piyasanın tam rekabet piyasasına yaklaştığını, 1 olduğunda ise monopol piyasası olduğunu ifade etmektedir. Endeks de piyasada yer alan bankaların birlikte hareket etme derecesini temsil eden ve isteğe bağlı şekilde belirlenen bir α parametresinden yararlanılmaktadır.²⁴ H'nin hesaplanma yöntemi ve söz konusu kısıtlar 5 nolu denklemde gösterilmiştir.

$$H(\alpha, S_i) = \sum_{i=1}^n S_i^{2-(S_i(HHI-S_i^2))^\alpha} \quad \alpha \geq 0,15 \quad 0 < H \leq 1 \quad (5)$$

²² Richard Schmalensee, "Using the H-index of Concentration with Published Data", *The Review of Economics and Statistics*, 1977, c.29, sy.2, s.186.

Saadet Kasman ve Adnan Kasman, "Bank Competition, Concentration and Financial Stability in The Turkish Banking Industry", *Economic Systems*, 2015, sy.39, s.506.

²³ Raimo Vayrynen, "Analysis of Party Systems by Concentration, Fractionalization, and Entropy Measures", *Scandinavian Political Studies*, 1977, c.7, sy.A7, s.142-143.

Adalet Hazar, Onur Sunal vdğr., "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yoğunlaşması: 2001 Krizi Öncesi ve Sonrasının Karşılaştırılması", *Maliye Finans Yazıları*, 2017, sy.107, s.49.

²⁴ John C. Hause, "The Measurement of Concentrated Industrial Structure and The Size Distribution of Firms", *Annals of Economic and Social Measurement*, 1977, c.6, sy.1, s.90.

HANNAH VE KAY ENDEKSİ (HKI)

Hannah ve Kay Endeksi'nde (HKI) piyasaya yeni bankaların girmesi veya piyasadaki bankalardan çıkanların olması durumunda piyasa yoğunlaşmasında ortaya çıkabilecek değişimleri ölçmek amacıyla bir α parametresinden yararlanır. Endekste kullanılan α değeri artırıldıkça piyasada payı küçük olan bankalardan büyük olanlara doğru artan bir gelir transferi söz konusudur. Ayrıca α değeri arttırıldığında endeks değerinin de yükseliyor olması piyasaya yeni giren bankaların piyasa payının piyasa ortalamasının üzerinde olduğunu veya piyasadan çıkanların piyasa payının piyasa ortalamasından küçük olduğunu ifade etmektedir. HKI değeri piyasa payı en yüksek bankanın piyasa payı değeri ile piyasadaki banka sayısı arasında değerler almaktadır.²⁵ HKI'nın hesaplanma yöntemi ve endekse ilişkin kısıtlar 6 nolu denklemde gösterilmiştir.

$$HKI = \left(\sum_{i=1}^n S_i^\alpha \right)^{\frac{1}{1-\alpha}} \quad \alpha > 0 \text{ ve } \alpha \neq 1 \quad (6)$$

ROSENBLUTH-HALL-TİDEMAN ENDEKSİ (RHTI)

Endeks, Rosenbluth'un 1955 yılındaki çalışmasına Hall ve Tideman'ın 1967 yılındaki katkısıyla oluşmuştur. Bu sebeple endeks Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi (RHTI) olarak tanımlanmaktadır. Endeks, bankaların pazar payının sektördeki büyüklük sırası ile ağırlandırılarak hesaplanmaktadır. Bu ağırlıklandırma işleminin amacı piyasaya yeni giren veya piyasadan çıkan bankalar ile sektörde yaşanan konsolidasyonların etkisini açıklamaktır. Piyasadaki küçük bankaların daha fazla ağırlıklandırılması endeks değerini küçük bankalara daha duyarlı hale getirmektedir. RHTI, 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Bu değerın sifıra yaklaşması piyasanın tam rekabet piyasasına, bire yaklaşması ise monopol piyasasına yaklaştığını ifade eder.²⁶ RHTI'nın hesaplanma yöntemi 7 nolu denklemde gösterilmiştir.

$$RHTI = \frac{1}{(2 \sum_{i=1}^n i S_i) - 1} \quad 0 < RHTI \leq 1 \quad (7)$$

BULGULAR

Çalışmada Türk katılım bankacılığı piyasasının yapısını belirlemek amacıyla yoğunlaşma düzeyi incelenmiştir. Elde edilen veri setinden yararlanarak Türk katılım bankacılığı piyasası için CR₂, CCI, HHI, E_H, H, HKI ve RHTI hesaplanmıştır. Ayrıca H endeksi $\alpha=0,25$ ve $\alpha=2$ için, HKI ise $\alpha=0,15$, $\alpha=0,5$ ve $\alpha=2$ parametreleri ile değişik düzeylerde incelenmiştir.

Çalışmada bankaların toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlara ilişkin verilerinden yararlanmıştır. Söz konusu verilere ilişkin endeks değerleri sırasıyla Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

²⁵ Leslie Hannah ve John Anderson Kay, "Concentration in Modern Industry", *The MacMillan Press*, 1977 s.55.

Necat Coşkun vdğr., *Türkiye'de Bankacılık Sektörü*, s.91.

²⁶ Gideon Rosenbluth, "Measures of Concentration", Ed. Universities-National Bureau Committee for Economic Research, *Business Concentration and Price Policy* (ss. 57-99) içinde, Princeton University Press, 1955, s.68.

Marshall Hall ve Nicolaus Tideman, "Measures of Concentration", *Journal of The American Statistical Association*, 1967, sy.62, s.162-168.

TABLO 2: Toplam Aktiflere İlişkin Endeks Değerleri.

Yıllar	CR ₂	CCI	HHI	E _H		H		HKI			RHTI
				E _H	Log ₂ n	α=0,25	α=2	α=0,15	α=0,5	α=2	
2006	0,60	0,63	2615	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,95	3,82	0,28
2007	0,61	0,63	2629	1,96	2,00	0,49	0,26	3,98	3,95	3,80	0,28
2008	0,59	0,63	2596	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,85	0,28
2009	0,60	0,63	2647	1,96	2,00	0,49	0,27	3,98	3,94	3,78	0,29
2010	0,58	0,62	2610	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,83	0,28
2011	0,57	0,62	2575	1,98	2,00	0,48	0,26	3,99	3,97	3,88	0,28
2012	0,57	0,63	2589	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,86	0,28
2013	0,56	0,63	2571	1,98	2,00	0,48	0,26	3,99	3,97	3,89	0,27
2014	0,65	0,65	2758	1,92	2,00	0,50	0,28	3,96	3,88	3,63	0,30
2015	0,72	0,73	3275	1,68	2,00	0,58	0,33	3,77	3,42	3,05	0,35
2016	0,66	0,66	2848	1,96	2,32	0,51	0,29	4,76	4,31	3,51	0,31
2017	0,60	0,60	2533	2,12	2,32	0,46	0,25	4,89	4,64	3,95	0,28
2018	0,59	0,59	2444	2,17	2,32	0,45	0,25	4,92	4,73	4,09	0,27
2019	0,55	0,56	2305	2,31	2,58	0,42	0,23	5,80	5,41	4,34	0,25
2020	0,54	0,54	2175	2,37	2,58	0,40	0,22	5,86	5,55	4,60	0,23
2021	0,52	0,53	2164	2,39	2,58	0,40	0,22	5,87	5,59	4,62	0,23
2022	0,50	0,52	2019	2,45	2,58	0,38	0,20	5,92	5,73	4,95	0,22
2023Q3	0,53	0,52	2059	2,43	2,58	0,38	0,21	5,91	5,70	4,86	0,22

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Toplam aktiflere ilişkin endeks değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. CR₂, CCI, HHI, H, RHTI değerlerinin yükselmesi ile E_H, HKI değerlerinin düşmesi toplam aktiflerde yoğunlaşmanın arttığını işaret etmektedir. Tabloda yer alan tüm endeks değerlerine göre 2015 Türk katılım bankacılığı piyasasında toplam aktifler için yoğunlaşma düzeyinin en yüksek olduğu yıldır. Ancak sonrasında kamu bankalarının piyasaya girmeye başlaması ile toplam aktiflerde yoğunlaşma düzeyi hızla gerilemiştir. CR₂, CCI, HHI, H, RHTI değerlerinin düşmesi ile E_H ve HKI değerlerinin yükselmesi bu durumu göstermektedir. Örneğin HHI değerlerine göre 2015 yılı sonrasında Türk katılım bankacılığı piyasasının yapısında olumlu gelişmeler gözlenmektedir. Ancak HHI değerinin 2023Q3 dönemi itibarıyla 1200 seviyesinden yüksek oluşu piyasanın oligopolistik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca HKI endeksinde α değerinin sırasıyla 0,15, 0,5 ve 2 şeklinde artırılmasıyla endeksin daha düşük değerler alması piyasaya yeni giren bankaların (kamu bankaları) toplam aktif büyüklüğü olarak piyasa payının piyasa ortalamasının altında kaldığını göstermektedir.

Toplam krediler ve alacaklara ilişkin endeks değerleri Tablo 3’te gösterilmiştir. CR₂, CCI, HHI, H, RHTI değerlerinin yükselmesi ile E_H, HKI değerlerinin düşmesi toplam krediler ve alacaklarda yoğunlaşmanın arttığını işaret etmektedir. Endeks değerlerine göre 2006-2013 yılları arasında Türk katılım bankacılığı piyasası toplam krediler ve alacaklarda yoğunlaşma düzeyi birbirine yakın değerler almış, 2015 yılında bir zirve yapmış ancak 2016 sonrasında piyasaya kamu bankalarının girmeye başlamasıyla gittikçe azalan bir yoğunlaşma düzeyi sergilemiştir. Bu durum 2015 yılı sonrasında Türk katılım bankacılığı piyasasında toplam krediler ve alacaklara ilişkin rekabetin gün geçtikçe arttığını göstermektedir.

Ancak monopolistik yapıdan uzaklaşma eğilimi gösteren piyasa toplam krediler ve alacaklar cinsinden, toplam aktiflere benzer şekilde halen oligopolistik bir yapı sergilemektedir. Ayrıca HKI değerlerine göre (α değeri arttıkça endeks değeri düşmekte) piyasa yeni giren bankaların (özellikle 2015 sonrası kamu bankaları) toplam krediler ve alacaklar cinsinden piyasa payı piyasa ortalamasının altında kalmaktadır.

TABLO 3: Toplam Krediler ve Alacaklara İlişkin Endeks Değerleri.

Yıllar	CR ₂	CCI	HHI	E _H		H		HKI			RHTI
				E _H	Log ₂ n	$\alpha=0,25$	$\alpha=2$	$\alpha=0,15$	$\alpha=0,5$	$\alpha=2$	
2006	0,58	0,63	2580	1,98	2,00	0,48	0,26	3,99	3,97	3,88	0,28
2007	0,61	0,63	2618	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,95	3,82	0,28
2008	0,60	0,63	2602	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,84	0,28
2009	0,61	0,63	2640	1,96	2,00	0,49	0,27	3,98	3,94	3,79	0,29
2010	0,59	0,63	2625	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,95	3,81	0,28
2011	0,57	0,63	2610	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,83	0,28
2012	0,58	0,63	2605	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,84	0,28
2013	0,58	0,63	2595	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,85	0,28
2014	0,64	0,65	2751	1,92	2,00	0,50	0,28	3,96	3,89	3,63	0,30
2015	0,72	0,73	3272	1,68	2,00	0,57	0,33	3,78	3,44	3,06	0,35
2016	0,64	0,65	2781	1,98	2,32	0,50	0,28	4,77	4,34	3,6	0,30
2017	0,57	0,59	2420	2,16	2,32	0,45	0,24	4,91	4,72	4,13	0,27
2018	0,57	0,57	2357	2,2	2,32	0,44	0,24	4,93	4,78	4,24	0,26
2019	0,51	0,54	2126	2,38	2,58	0,40	0,21	5,85	5,54	4,7	0,23
2020	0,5	0,52	2030	2,42	2,58	0,38	0,20	5,89	5,65	4,93	0,22
2021	0,48	0,51	1973	2,45	2,58	0,38	0,20	5,91	5,72	5,07	0,21
2022	0,50	0,51	1954	2,46	2,58	0,37	0,20	5,92	5,74	5,12	0,22
2023Q3	0,55	0,53	2066	2,41	2,58	0,39	0,21	5,89	5,64	4,84	0,23

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

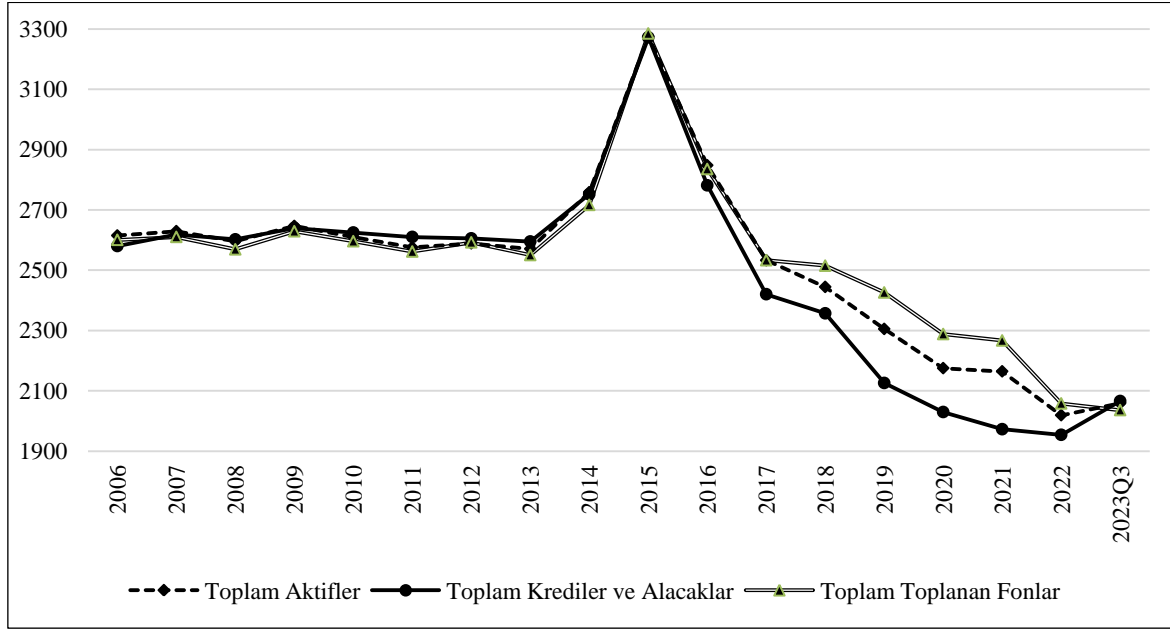
Türk katılım bankacılığı piyasasında toplam toplanan fonlara ilişkin endeks değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir. CR₂, CCI, HHI, H, RHTI değerlerinin yükselmesi ile E_H, HKI değerlerinin düşmesi toplam toplanan fonlarda yoğunlaşmanın arttığını işaret etmektedir. Eylül 2023 itibarıyla toplam toplanan fonların %53'ü iki bankada (CR₂) toplanmıştır. Toplam aktifler ile toplam krediler ve alacaklara benzer şekilde kamu bankalarının piyasaya girişi (2015 sonrası) toplam toplanan fonlarda Türk katılım bankacılığı piyasasını olumlu yönde etkilemiştir. Tüm endeks değerlerine göre 2015 yılında yoğunlaşmada gerçekleşen zirve sonrasında piyasa yıllar itibarıyla tam rekabet piyasasına yaklaşmıştır. Ancak piyasa, HHI değerlerine göre monopolistik yapıdan uzaklaşmakla birlikte Eylül 2023 itibarıyla halen oligopolistik bir yapı içerisindedir. Toplam toplanan fonlara ilişkin HKI değerlerine göre α değeri 0,15'ten 2'ye doğru yükseldikçe endeks değerleri azalmaktadır. Bu durum piyasaya giren bankaların (özellikle 2015 sonrası kamu bankaları) toplam toplanan fonlara ilişkin piyasa payının piyasa ortalamasının altında kaldığını göstermektedir.

TABLO 4: Toplam Toplanan Fonlara İlişkin Endeks Değerleri.

Yıllar	CR ₂	CCI	HHI	E _H		H		HKI			RHTI
				E _H	Log ₂ n	$\alpha=0,25$	$\alpha=2$	$\alpha=0,15$	$\alpha=0,5$	$\alpha=2$	
2006	0,60	0.63	2601	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,85	0,28
2007	0,60	0.63	2610	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,83	0,28
2008	0,58	0.62	2569	1,98	2,00	0,48	0,26	3,99	3,97	3,89	0,27
2009	0,60	0.63	2629	1,96	2,00	0,49	0,26	3,99	3,95	3,80	0,28
2010	0,58	0.62	2596	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,85	0,28
2011	0,56	0.62	2562	1,98	2,00	0,48	0,26	3,99	3,98	3,90	0,27
2012	0,58	0.62	2592	1,97	2,00	0,49	0,26	3,99	3,96	3,86	0,28
2013	0,56	0.62	2550	1,99	2,00	0,48	0,26	3,99	3,98	3,92	0,27
2014	0,62	0.64	2716	1,93	2,00	0,50	0,27	3,97	3,90	3,68	0,30
2015	0,70	0.73	3285	1,67	2,00	0,58	0,33	3,76	3,40	3,04	0,35
2016	0,65	0.65	2835	1,97	2,32	0,50	0,29	4,77	4,33	3,53	0,31
2017	0,61	0.60	2533	2,13	2,32	0,46	0,25	4,90	4,67	3,95	0,28
2018	0,59	0.59	2515	2,15	2,32	0,45	0,25	4,91	4,71	3,98	0,27
2019	0,57	0.57	2426	2,27	2,58	0,43	0,24	5,77	5,31	4,12	0,26
2020	0,55	0.55	2288	2,33	2,58	0,41	0,23	5,82	5,45	4,37	0,24
2021	0,54	0.55	2267	2,35	2,58	0,41	0,23	5,85	5,52	4,41	0,23
2022	0,52	0.52	2058	2,43	2,58	0,38	0,21	5,91	5,70	4,86	0,22
2023Q3	0,53	0.52	2036	2,44	2,58	0,38	0,20	5,91	5,70	4,91	0,22

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Piyasa yoğunlaşması ve rekabet düzeyini tespit etmede en yaygın kullanılan göstergelerden biri HHI'dır. Nitekim bir piyasada yaşanan yoğunlaşma ve rekabet düzeyini ölçmede kullanılan ve bu çalışmada kapsamında yararlanılan birçok endeks HHI'dan türetilmiştir. Türk katılım bankacılığı piyasasında toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlara ilişkin HHI değerinin 2006 yılından itibaren gelişimi Grafik 4'te gösterilmiştir. Grafığe göre, Türk katılım bankacılığı sektöründe 2006'dan 2013 yılına kadar yoğunlaşma yatay bir seyir izlemektedir. 2013 yılından sonra artmaya başlayan yoğunlaşma 2015 yılında zirve yapmıştır. Diğer bir ifadeyle 2015 yılı sektörde rekabetin en zayıf olduğu dönemdir. 2015 sonrasında kamu bankalarının piyasaya giriş yapmasıyla birlikte sektörde rekabet artış sürecine girmiştir. Bu durum yoğunlaşma seviyesinin azalmaya (HHI değerinin düşmesi) başlamasıyla kendini göstermektedir. 2015 sonrası başlayan ve günümüzde de devam eden dönemde toplam toplanan fonlara ilişkin yoğunlaşmada azalma trendi devam etmektedir. Ancak toplam aktiflerde ve toplam toplanan fonlara ilişkin azalma trendi 2022 yılı itibarıyla artış yönünde değişmiştir. 2015-2023 arası dönem için bir diğer önemli görünüm toplam krediler ve alacaklarda gerçekleşmiştir. Kamu bankalarının daha agresif bir satış politikası izlemesinden dolayı toplam krediler ve alacaklarda yoğunlaşma daha düşük gerçekleşmiştir. Grafığe göre toplam aktiflerde, toplam krediler ve alacaklarda, toplam toplanan fonlarda HHI değerleri 1200 sınır değerinin üzerinde yer almaktadır. Bu durum sonradan faaliyete geçen kamu bankalarının varlığına rağmen Türk katılım bankacılığı piyasasında oligopolistik yapıyı işaret etmektedir.

GRAFİK 4: Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Pazar Payının Gelişimi (HHI).

TARTIŞMA

Türk katılım bankacılığı piyasası yapısının ve yoğunlaşma düzeyinin incelendiği bu çalışmada CR_2 , CCI, HHI, E_H , H, HKI ve RHTI değerleri kullanılmıştır. Bu kapsamda 2006-2023Q3 dönemi için katılım bankalarının *toplam aktifler*, *toplam krediler ve alacaklar* ve *toplam toplanan fonlar* değişkenlerinden yararlanılarak piyasanın R_2 , CCI, HHI, E_H , H, HKI, RHTI değerleri hesaplanmıştır.

Bir piyasada CR_2 , CCI, HHI, H, RHTI değerlerinin yükselmesi ile E_H , HKI değerlerinin düşmesi yoğunlaşmanın arttığını ifade etmektedir. Yoğunlaşmanın artması söz konusu piyasada rekabetin azaldığını, piyasanın monopol piyasasına yaklaştığının göstergesidir.

Türk katılım bankacılığı piyasası yapısının incelendiği bu çalışmada kullanılan tüm endeksler birbirini doğrulayan sonuçlar vermektedir. Toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlar için ayrı ayrı hesaplanan tüm endeks değerlerine göre 2006-2013 yılları için Türk katılım bankacılığı piyasası yoğunlaşma seviyesinde önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. 2013 yılından sonra artmaya başlayan yoğunlaşma 2015 yılında zirve yapmaktadır. 2015 yılından sonra ise kamu bankalarının piyasaya girmesiyle birlikte tüm değişkenler için hesaplanan endeks değerleri yoğunlaşmanın azaldığını işaret etmektedir. Ancak 2022 yılı sonrasında toplam aktifler ile toplam krediler ve alacaklara ilişkin yoğunlaşmada bir artış trendi görülmektedir.

Türk katılım bankacılığında yoğunlaşmanın ve rekabet yapısının incelendiği bu çalışmada 2006-2023Q3 dönemi için tüm değişkenlerde yoğunlaşma azalmıştır. Bu durum Türk katılım bankacılığı piyasasında rekabet düzeyinin geliştiğini göstermektedir. Ancak Türk katılım bankacılığı piyasası 2023Q3 dönemi itibarıyla halen oligopolistik özellikler taşımaktadır. Elde edilen bu sonuç Verhoef (2009) ile Serel ve Akşehirli (2020) sonuçlarına benzerlik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de katılım bankacılığı piyasası faizden kaçınmak suretiyle yastık altında kalan tasarrufların finansal piyasalara kazandırılmasında ve özellikle petrol zengini Arap yarımadasından yabancı sermayeyi çekilmesinde önemli fırsatlar sunmaktadır. Katılım bankalarının çalışma prensipleri sebebiyle elde edilen fonlar doğrudan üretim odaklı işkollarında kullanılmakta, belirsizlik içeren işlemlerden özellikle uzak durulmaktadır. Bu durum ülke ekonomisine doğrudan veya dolaylı birçok olumlu katkı sağlamaktadır. Nitekim son yıllarda Türk katılım bankacılığı piyasasına kamu sermayeli bankaların girmesi bu piyasa verilen önemin bir işaretidir.

CR₂, CCI, HHI, E_H, H, HKI ve RHTI değerlerine göre, Türk katılım bankacılığı piyasasında 2006-2013 yılları arasında yoğunlaşma düzeyleri birbirine yakın bir seyir izlemektedir. 2015 yılında piyasadaki yoğunlaşma düzeyi maksimum seviyesine çıkmış ve sonrasında yoğunlaşmada bir kırılma yaşanmıştır. Kamu bankalarının piyasa girmeye başlaması ile yoğunlaşma düzeyi azalmış, rekabet düzeyi olumlu yönde gelişmiştir. 2015 sonrasında CR₂, CCI, HHI, H ve RHTI değerlerindeki düşüş; E_H ve HKI değerlerindeki yükseliş bu durumu açıklamaktadır. Örneğin 2015 yılından Eylül 2023’e kadar geçen süreçte HHI değeri toplam aktiflerde %37,1, toplam krediler ve alacaklarda %36,9, toplam toplanan fonlarda %38 azalmıştır. Ayrıca veri setinin başlangıcı olan 2006 yılından Eylül 2023’e kadar süreçte HHI değeri toplam aktiflerde %21,3, toplam krediler ve alacaklarda %19,9, toplam toplanan fonlarda ise %21,7 azalmıştır.

HHI değerlerine göre 2015 yılında piyasada yaşanan yoğunlaşma zirvesi öncesinde en yüksek yoğunlaşmanın yaşandığı alan genellikle toplam krediler ve alacaklardadır. 2015 yılında yaşanan kırılmadan sonra toplam krediler ve alacaklar için yoğunlaşmada düşüş daha hızlı gerçekleşmiştir. 2022 yılı itibarıyla toplam krediler ve alacaklarda yoğunlaşma tekrar artmaya başlamıştır. 2015-2022 yılları arasında toplam krediler ve alacaklarda yoğunlaşmanın hızlı düşüşü bu alanda rekabetin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Eylül 2023 itibarıyla en az yoğunlaşma toplam toplanan fonlardadır. Bu durum en yüksek rekabetin toplam toplanan fonlarda yaşandığını göstermektedir.

Piyasaya yeni bankaların girmesi, yaşanan konsolidasyon veya piyasadaki bankaların çıkmasının etkisinin gözlemlendiği HKI’ya göre çalışmada α değeri artırılmış ($\alpha=0,15$, $\alpha=5$ ve $\alpha=2$ için) ancak endeks değerleri azalmıştır. Bu durum piyasaya yeni giren bankaların (kamu bankaları) piyasa ortalamasının altında bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca piyasadaki banka sayısının artması piyasadaki yoğunlaşmayı azaltmış, piyasanın daha rekabetçi bir yapıya geçmesini sağlamıştır. Rekabetteki artışa paralel olarak piyasadaki ürün ve hizmet kalitesinin gelişmesi beklenmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer önemli sonuç katılım bankalarının 2018 yılından sonra daha ihtiyatlı politikaları tercih etmeleridir. 2018 yılından sonra katılım bankaları likiditeye daha fazla önem vermiştir. 2006-2018 arası dönemde toplam krediler ve alacaklar ile toplam toplanan fonlar birbirine yakın değerler almış, 2018 sonrasında toplam toplanan fonlar daha yüksek değerler almaya başlamıştır.

Çalışmada kullanılan endeks değerlerine göre Türk katılım bankacılığı piyasası halen oligopol piyasası özellikleri taşımaktadır. Bu sonuç bankacılık sektörünün piyasa yapısına ilişkin literatüre benzerlik göstermektedir.

Belirsiz faaliyetlerden kaçınan ve özellikle üretim faaliyetlerine finansman sağlayan katılım bankalarının oluşturduğu piyasada banka sayısının artması rekabeti geliştirmektedir. Artan rekabete paralel olarak piyasadaki ürün ve hizmetlerin gelişmesi sebebiyle katılım bankalarının Türkiye ekonomisine uzun dönemde birçok doğrudan ve dolaylı fayda sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, R. Ahmet ve Özsoy, Şerafettin, "Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar ve Piyasalar", Ed. Şakir Görmüş, R. Ahmet Albayrak, Aydın Yabancı, Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı (ss.78-99) içinde, TKBB Yayınları, 2019.
- Alqahtani, Faisal ve Mayes, David G., "Financial Stability of Islamic Banking and The Global Financial Crisis: Evidence From The Gulf Cooperation Council", *Economic Systems*, 2018, c.42, sy.2, ss.346-360.
- Aras, Osman Nuri ve Öztürk, Mustafa, "Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2011, c.3, sy.2, ss. 167-179.
- Aysan, Ahmet Faruk; Dişli, Mustafa; Öztürk, Hüseyin, "Integration of The Participation Banking Legislations To The Banking Law And Its Influence on Competition", *Afro Eurasian Studies*, 2013, c.2, sy.1-2, ss.91-110.
- Balkan, İsmail ve Şen, Ali, "Türk Katılım Bankacılığı Piyasasında Yoğunlaşma ve Rekabet", *Uluslararası Osmanlı Sosyal Bilimler Kongresi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, ss.727-735.
- Bashir, Abdel-Hameed M., "Islamic Banks Participation, Concentration and Profitability: Evidence From Mena Countries", *Economic Research Forum*, Working Paper 0402, 2007, ss.1-22.
- Başaran, İbrahim ve İldırar, Mustafa, "The Effect of The Global Financial Crisis on The Market Structure: The Case of The Turkish Banking Sector". *Journal of Research in Economics, Politics & Finance*, 2021, c.6, sy.2, ss.289-303.
- Berger, Allen; Demirgüç-Kunt, Asli; Levine, Ross, Haubrich, Joseph, "Bank Concentration and Competition: An Evolution In The Making", *Journal of Money, Credit and Banking*, 2003, c.36, sy.3, ss.433-451.
- Bikker, Jacob A. ve Haaf, Katharina, "Measures of Competition and Concentration In The Banking Industry: A Review of The Literature", *Economic and Financial Modelling*, 2002, Summer, ss.1-46.
- Canbaz, Mustafa, "Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Gelişimi", Ed. Feridun Kaya, *Bankacılık Giriş ve İlkeleri (ss.149-181)(5. bs.) içinde*, Beta Yayınları, 2014.
- Coşkun, Necat; Ardor, Hakan Naim; Çermikli, A. Hakan; Eraygur, H. Ozan; Öztürk, Fahriye; Tokatlıoğlu, İbrahim; Aykaç Gökhan; Dağlaroğlu, Tolga, "Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi", *Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, 2012.
- Demirci, Server; Güriş, Selahattin; Çinko, Levent; Ün, Turgut; Kızıllarslan, Şaban, "Türkiye'de "Yastık Altı" Altın: Bir Uygulama", *Ekoi: Journal of Econometrics and Statistics*, 2022, sy.36, s.77, ss.77-92.
- Doğan, Mesut, "Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2013, sy.2, ss.175-188.
- Ece, Nalân, "Dünya'da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi", *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 2011, sy.25, ss.1-17.
- Güçlü, Fatih ve Kılıç, Metin, "İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi", *Journal of Management and Economics Research*, 2019, c.17, sy.3, ss.271-293.
- Hall, Marshall ve Tideman, Nicolaus, "Measures of Concentration", *Journal of The American Statistical Association*, 1967, sy.62, ss.162-168.
- Hannah, Leslie ve Kay, John Anderson, "Concentration in Modern Industry", *The MacMillan Press*, 1977.
- Hause, John C., "The Measurement of Concentrated Industrial Structure and The Size Distribution of Firms", *Annals of Economic and Social Measurement*, 1977, c.6, sy.1, ss.73-107.
- Hazar, Adalet; Sunal, Onur; Babuşçu, Şenol; Sezgin Alp, Özge, "Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yoğunlaşması: 2001 Krizi Öncesi ve Sonrasının Karşılaştırılması", *Maliye Finans Yazıları*, 2017, sy.107, ss.41-68.
- Horvath, Janos, "Suggestion for A Comprehensive Measure of Concentration", *Southern Economic Journal*, 1970, c.36, sy.4, ss.446-452.
- Iqbal, Zamir ve Mirakhor, Abbas, "An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice", *John Wiley & Sons*, 2011.
- Kasman, Saadet ve Kasman, Adnan, "Bank Competition, Concentration and Financial Stability in The Turkish Banking Industry", *Economic Systems*, 2015, sy.39, ss.502-517.
- Kuzucu, Serpil, "Concentration and Competition in Turkish Banking Industry: The Evidence From 2000 to 2012", *International Journal of Finance & Banking Studies*, 2015, c.4, sy.3, ss.1-10.
- Metcalfe, Andrew M. ve Salah, Isam, "United States: Progress and Challenges", (Ed.) Sasikala Thiagaraja, Andrew Morgan, Andrew Tebbutt, Geraldine Chan, *The Islamic Finance Handbook*, 2014, Singapore: Wiley, ss.547-558.
- Mulyaningsih, Tri; Daly, Anne; Miranti, Riyana, "Foreign Participation and Banking Competition: Evidence From The Indonesian Banking Industry", *Journal of Financial Stability*, 2015, sy.19, ss.70-82.
- OECD, "Market Concentration", *OECD Issues Paper*, DAF/COMP/WD(2018)46, 2018, ss.1-8.
- Ok, Rıdvan ve Atar, Abdulkadir, "Türkiye'de İslam Ekonomisi ve Finans Alanında Yapılmış Akademik Çalışmalar İle Katılım Bankalarının Gelişimi Arasındaki İlişki", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, c.4, sy.4, ss.504-513.
- Özdamar, Gökhan, "Reel Döviz Kurları Ekstremde İhracatı Etkileyen Faktörler ve Rekabet Gücü: Türkiye Otomotiv Sanayisi Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2010.
- Riaz, Umair; Burton, Bruce ve Lissa Monk, "Perceptions on The Accessibility of Islamic Banking in The UK—Challenges, Opportunities and Divergence in Opinion", *Accounting Forum*, 2017, c.41, sy.4, s. 353-374.
- Rosenbluth, Gideon, "Measures of Concentration", Ed. Universities-National Bureau Committee for Economic Research, *Business Concentration and Price Policy (ss. 57-99) içinde*, Princeton University Press, 1955.
- Said, Ali, "Efficiency in Islamic Banking During A Financial Crisis-An Empirical Analysis of Forty-Seven Banks", *Journal of Applied Finance & Banking*, 2012, c.2, sy.3, ss.163-197.
- Schmalensee, Richard, "Using The H-index of Concentration with Published Data", *The Review of Economics and Statistics*, 1977, c.29, sy.2, ss.186-193.
- Serel, Alpaslan ve Akşehirli, Nurcihan, "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020, sy.48, ss.175-204.
- Uzair, Mohammad, *An Outline of Interestless Banking*, Raihan Publications, 1955.
- Vayrynen, Raimo, "Analysis of Party Systems by Concentration, Fractionalization, and Entropy Measures", *Scandinavian Political Studies*, 1977, c.7, sy.A7, ss.137-155.
- Verhoef, Grietje, "Concentration and Competition: The Changing Landscape of The Banking Sector In South Africa", *South African Journal of Economic History*, 2009, c.24, sy.2, ss.157-197.

Wilson, Rodney, "Challenges and Opportunities For Islamic Banking and Finance in The West: The United Kingdom Experience", *Thunderbird International Business Review*, c.41, sy.4-5, s.421-444.

Yayla, Münür, "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Rekabet", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 2007, c.1, sy.1, ss. 35-59.

BDDK, "Aylık Bankacılık Sektörü Verileri", [https://www.bddk.org.tr/BultenAylık\(27.12.2023\)](https://www.bddk.org.tr/BultenAylık(27.12.2023)).

Islamic Financial Services Board. "Islamic Financial Services Industry Stability Report 2015", https://www.ifsb.org/wp-content/uploads/2023/10/Islamic-Financial-Services-Industry-Stability-Report-2015_En-1.pdf (20.02.2024).

TRTHaber, "Rafinerilerde "Yastıkaltı Altın" Seferberliği", [https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/rafinerilerde-yastikalti-altin-seferberligi-657679.html\(26.05.2022\)](https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/rafinerilerde-yastikalti-altin-seferberligi-657679.html(26.05.2022)).

Uzuner, Gizem, "Türkiye'de Yastık Altında 310 Milyar Dolar Var.", [https://www.bloomberght.com/yorum/gizem-uzuner/2271523-turkiye-de-yastik-altinda-310-milyar-dolar-var\(03.03.2022\)](https://www.bloomberght.com/yorum/gizem-uzuner/2271523-turkiye-de-yastik-altinda-310-milyar-dolar-var(03.03.2022)).